

DE SANCTO STEPHANO APOSTOLO ET PRIMO REGE HVNGARIAE,

*SANCTVS STEPHANVS filius Geysæ, filij Toxis, pri-
mus Rex & Apostolus Vngarorum, natus Strigonij, anno salutiferi
partus Nongentesimo, Sexagesimo nono, patre e viuis sublato regnat,*

AZ ELSŐ SZENTTÉ AVATÁSOK MAGYARORSZÁGON

A magyar történelmi kutatásban mindig is előtérben álló Árpád-kor egyik legjelentősebb eseménye volt a szentté avatások sorozata 1083-ban. Szent László király (1077–1095) több szenttel gazdagította a nyugati kereszténységet, és ma már tudjuk, hogy államalapító elődje, Szent István király (1000/1001–1038) oltárra emelésével új európai szenttypust teremtett.

A szentté avatás (*kanonizáció*) a keresztény vértanúk, majd a példászerű életet élt hitvallók haláluk utáni tiszteletéből (kultuszából) alakult ki a 4. századra. Kezdetben spontaneitás jellemezte, a nép által tanúsított szent hírnév, illetve a kultuszban részvételű sírjánál, ereklyéinél történő, a szentség mivoltát igazoló csodák elemei voltak a tisztelethez. Mindezt püspöki jóváhagyás is követte. A folyamat kezdetén általában megkeresték, majd megtalálták a szentté avatandó személy sírját (*inventio*), ezt követően a főpap felemelte (*elevatio*) a szent csontjait, és új nyugvóhelyre vitte át (*translatio*). Mindezt követte az ereklyék leválasztása után a sírba helyezés (*depositio*), majd az intézményesült tisztelet (*cultus*), a szentté avatást övező irodalmi tevékenység (*viták*, azaz legendák írása), ünnepnap kijelölése, templomoknak, oltároknak a szent tiszteletére szentelése (*patrocinium*).

SZENT ISTVÁN

A magyar kereszténység több irányból kezdett el fejlődni, a Kárpát-medencét elfoglaló pogány magyarság erdélyi törzse, a gyulák irányította néprész Bizáncból indította el a térítést a 10. század közepén, a dunántúli súlypontú Árpádok pedig végül is német segítséget vettek igénybe, és a 970-es években engedték be a latin szertartást követő missziókat. Ma már tudjuk, hogy igazi lendületet csak az államalapítással egy

időben, az 1000. év után kapott a keresztény hit átvétele, ekkor alakították ki a világi egyházszerkezetet (10 egyházmegye, közöttük két érsekség). Létrehozta jó pár Szent Benedek-rendi apátságot a szerzetesközösségeknek, biztosították a törvényi hátteret a kereszténység meggyökereztetéséhez, és a 11. század folyamán nyugat-európai főpapokat, papokat hívtak be több hullámban az országba. A politikai viharoktól távolról sem mentes évszázadban az egyházat is komoly megrázkódtatások érték, ezek közül a legpusztítóbb a két pogánylázadás (1046, 1061) volt, amelyek közül főleg az első okozott súlyos károkat a hazai kereszténységnek.

Az 1050–1070-es évek magyarországi trónharcaiban a hatalmat 1046-ban megszerző I. András király családja maradt alul, idősebbik fia, Salamon 1081-ben végül lemondott a trónról. András öccse, Béla herceg (később I. Béla király) fiainak, I. Gézának és különösen Szent Lászlónak az uralkodása egy hosszabb nyugalmi időszak kezdete volt a Magyar Királyság történetében. A Szent István által kialakított állam- és egyházszerkezet ekkor szilárdult meg, valamint a bizonyos társadalmi változások (kóborlások, tolvajlások, szabad társadalmi elemek szolgárává válása) is a királyi hatalom ellenőrzése alá kerültek. Ez a tágabb történelmi háttér az 1083. évi szentté avatásoknak.

A legfontosabb, oltárra emelt személy az államalapító király volt. A magyar történetírás sokat tárgyalt a kanonizációk indítékait és célját. László király legitimálni kívánta hatalmát, amire igencsak szüksége lehetett a tróntól megfosztott Salamon életében, azonkívül a világegyháznak is fel kívánta mutatni a magyar kereszténység példaképnek állítható első képviselőit, mártírjait. István királlyal új szenttypus jelent meg az egyházban: a csak állam- és egyházszerkező tevékenységéért tisztelt, de vértanúhalált nem halt királyé. Szentéletrajzai is apostoli, azaz egyházszerkező szerepét hangsúlyozták, bizonyára nem függetlenül attól, hogy a királyok egyházak feletti jogait a 11. század végi pápaság már kétségbe vonta.

Bár néhány magyarországi legenda valamilyen fokú pápai közreműködésről (apostoli levél, pápai követség, római zsinat) is beszél a szentté avatásokról, ma már valószínűbb, hogy ez az országában még egyházfői szerepet is betöltő László király önálló kezdeményezése volt. A helyi püspöki-zsinati szentté avatást támaszthatja alá, hogy fennmaradt forrásaink szerint a pápák még a 12. század elején sem ismerték el István szent mivoltát, valamint az az ismert adat is ezt az elképzelést erősíti, mely szerint VII. Gergely, a nagy reformpápa 1081-ben a Német Birodalomhoz tartozó Metz püspökéhez írott levelében tagadta a királyok szentségének lehetőségét.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy Rómát 1082–1084 között a pápával szemben álló IV. Henrik német uralkodó ostromolta, majd el is foglalta, így különösebb római szentszéki cselekményre, cselekvésre VII. Gergelynek ekkor lehetősége sem volt. Mindezek a tényezők szinte kényszerítő erővel zárják ki a pápaság tényleges közreműködésének lehetőségét. A szentté avatások ugyanis csak a 13. század első harmadának végére kerültek kizárólagos pápai hatáskörbe, addigra szabályozta az egyetemes egyházjog pontról pontra az eljárást – a 11. század végén tehát a helyi aktusok is teljességgel érvényesnek számítottak. A hazai szentté avatások esetében ugyan a magyarországi kútfők említést tettek a római egyházfő közreműködéséről, ám ezt minden bizonnyal nemzetközi elismeretetésük, hitelesítésük céljából tették.

A szentté avatást tehát az 1092. évi szabolcsi zsinathoz hasonló országos egyházi gyűlésen (*szinodus*) határozhatták el, miként azt a kisebbik *Szent István-legenda* sejteti, az oltárra emelést pedig a fehérvári bazilikát (*prépostságot*) ekkor felügyelő esztergomi érsek végezhette el. István király kanonizációjáról röviden kisebbik legendája is megemlékezik, részletes leírást azonban csak az 1100 körül keletkezett Hartvik-féle életírás ad. Különösebb kultuszelőzménye nem volt István szentté avatásának, a legendák túl sok csodáról nem számolnak be. László király viszont 1083. augusztus 15-re gyűlést hívott össze Fehérvárra a szentté avatás céljából, és ide invitálta a gyógyulni vágyó betegeket is.

Háromnapos imát és böjtöt tartottak, majd megpróbálták az államalapító sírkövét elmozdítani, ami nem sikerült. Egy bökénysomlyói apáca, Karitás tanácsára kiengedték fogságából a volt királyt, Salamont. E könyörület cselekedetet követően már el tudták mozdítani a sír fedelét.

Augusztus 19-én este és éjszaka számos csodálatos gyógyulás történt a bazilikában, ahol a király is jelen volt. Augusztus 20-án László és a püspökök jelenlétében felbontották a sírt, és István folyadékban úszó maradványait gyolcsokba szedték, majd a szent hamvakat ezüst ereklyetartókban helyezték el. 1083-ban vagy után épülhetett fel a régészettudomány képviselői által feltételezett kultuszhely és oltár a sír felett – ide kerülhettek István földi maradványai. István király 1083. évi szentté avatását (pontosabban csodatéte-

leit) nemcsak a 11. század utolsó harmadában írt magyarországi legendái, hanem egy korabeli jelentős német történetíró, Konstanzi Bernold is feljegyezte.

A szent király jobb kezét – nevezetesen gyűrűjével – azonban nem találták meg. A Hartvik-legenda leírása szerint Merkúr, a fehérvári bazilika kincseiért felelős örkanonok egy látomás keretében jutott a jobb kéz birtokába, és azt a vezetésére bízott Bihar megyei családi monostorába, a későbbi szentjobb apátságba vitte. Manapság inkább arra gondolnak, hogy Merkúr a sír egy korábbi felnyitásakor vihette el a karereklyét. Akárhogyan is történt, 1084-ben László király jóváhagyta a relikvia bihari őrzőhelyét, ünnepnapot jelölt ki számára, birtokokkal és szolgálónépekkel látta el, és famonostort építtetett. Néhány évtizeddel később Álmos herceg kőapátságot emeltetett, ahol egészen a 15. századig őrizték az államalapító jobb kezét, majd az apátság hanyatlásakor az ereklye visszakerült Székesfehérvárra.

IMRE HERCEG

Nehezebb magyarázatot találni István másodszülött, felnőttkort is megélt fia, Imre herceg november 4-i szentté avatására, amely egy újabb fehérvári zsinaton történhetett meg. Imréről meglepően kevés híradás maradt fenn: 1007 táján születhetett, a rejtélyes „oroszok hercege” címet viselte, (talán) egy bizánci hercegnővel kötött házasságából nem született gyermeke, majd fiatalon vadászbaleset (egy vaddisznó) áldozata lett. A szentté avatás indítéka itt első pillantásra nem olyan nyilvánvaló, mint István király vagy az alább tárgyalandó Gellért püspök esetében. Később, a 12. század folyamán a papi nőtlenység propagálására használták fel személyét, legendáját is e század közepén írták meg.

Imre szentté avatásának valószínű oka azonban a következő lehetett: a magyar krónika 69. és 63. fejezetében a Szent István-féle *Intelmeken* és a nagyobbik *István-legendán* alapuló imrei erénykatalógus alkalmas (*idoneus*), meg nem koronázott uralkodót helyez előtérbe, ez pedig tulajdonképpen Szent László karakterének leírásával azonos. Egyszerűbben szólva: a krónika idealizált Imre-portréja az akkor uralkodó királyban, Lászlóban öltött testet. Mindez tehát elvezethetett a lászlói példakép szentté avatásához.

Imre szerepét az is kiemelte, hogy más Árpád-házi családtag oltárra emelésére nem nagyon volt lehetőség. László király elődei – mint például I. András – politikai okokból nem tűnhettek megfelelőnek. Gizella királyné, Szent István egyházgyarapító hitvese pedig Németországban halt meg, így hazai kanonizációja akkor szóba sem kerülhetett. Akárhogyan is történt, a szent herceg legendája csak egy csodáról tud Imre fehérvári sírjánál: Konrád német nemes esetéről, aki ott szabadult meg halálos vétkétől. Az esemény végső soron a valóságban is megtörténhetett, de leírásának motívumai inkább egy ma már nem ismert, lotaringiai eredetű hagiográfiai munka felhasználását valószínűsítik. Imre szentté avatása után sírjánál is kultuszhely és oltár létrehozását feltételezik.

GELLÉRT PÜSPÖK

Az 1083 nyarán (július 25-én) szentté avatott harmadik személy Gellért csanádi püspök volt. Az államalapítás korában Velencéből Magyarországra került tudós itáliai bencés szerzetest, akit a hagyomány Imre herceg nevelőjeként tartott számon, 1030-ban nevezték ki a hatalmas marosi (csanádi) egyházmegye élére. Ez a dél-magyarországi régió korábban Szent István leg-hatalmasabb ellenfele, Ajtony és törzse kezében volt, és óriási munkát adott első püspökének.

Mindazonáltal Gellért Magyarországon írta vagy legalábbis fejezte be *Elmélkedés* (*Deliberatio*) című teológiai-filozófiai értekezését (egy adott bibliai helyhez fűzött értelmezését), amelyben utalt az István király utáni évek trónproblémáira, az egymást váltó királyok (Orseolo Péter, Aba Sámuel) korának vitás kérdéseire is. Gellért püspök 1046-ban részese volt az Árpádok Vazul-ágát képviselő András és Levente hercegek hazahívásának, azonban még abban az évben a kirobbanó pogánylázadás áldozata lett a mai Budapest területén. Állítólag Pesten temették el, holttestét csak 1053 után szállították át püspöki székhelyére, Csanádra.

Gellértnek is két legendája született, a nagyobbik rendkívül részletes képet ad tevékenységéről, azonban máig vitatott, hogy ebből mely híradások tekinthetőek hitelesnek, hiszen az életrajzból kiderül, hogy mai formáját a 14. században nyerte el. Mindenesetre a legendák csodás gyógyulásokról számolnak be csanádi sírjánál. Oltárra emel-

sét szentéletrajzai szerint a Maros menti püspöki székhelyen Szent László és a herceg (bizonytalán öccse, Lampert) jelenlétében ötödik utóda, Lőrinc püspök végezte. A fentebb kifejtettek értelmében a Gellért-legendákban szóba hozott pápai közreműködés szinte bizonyosan kizárható e kanonizációnál is – így ez is helyi, püspöki-zsinati szentté avatásnak minősíthető. Gellértnek, a Szent István-i kor legismertebb püspökének kanonizációja teljességgel érthető volt mind a kortársak, mind a kései utókor számára: az államalapításkori egyházat és térítő tevékenységükért olykor életüket adó vezetőit tisztelték meg vele.

A ZOBORI REMETESZENTEK

Hagyományosan az 1083. évhez kapcsolják az úgynevezett zobori remeték, a lengyel származású András-Szórárd és Benedek szentté avatását. Egyelőre hagyjuk függőben kanonizációjuk időpontjának kérdését, de ha ténylegesen 1083-ban zajlott le, akkor július 16–17-én történhetett meg a nyitrai Szent Emmerám-bazilikában. Nyitra ekkor még nem volt püspöki székhely (csak a 12. század elején vált azzá), az esztergomi érsek egyházmezejében feküdt, tehát az oltárra emelést a fehérvári aktusokhoz hasonlóan az ország első főpapa végezhetette. A két remete az államalapítás korában élt, a zobori bencés apátság tagjai voltak, de – legalábbis legendájuk leírása, sugalmazása szerint – az ókeresztény keleti remetékhez hasonló aszketikus, elkülönült életet folytattak.

Először Szórárd, majd három évvel később – gyilkosság következtében – Benedek hunyt el. Temetésük a nyitrai Emmerám-templomban történt. A környéken hamar elterjedt a tiszteletük, e folyamat az 1060-as években vett lendületet. Nyitra ekkor a hercegség (*dukátus*) legfontosabb központja volt, amelynek élén az akkor uralkodó Salamon király legidősebb unokatestvére, Géza állt. Szórárd vezeklővét 1064-ben Mór pécsi püspök, a 11. század közepének legtekintélyesebb hazai főpapa Géza hercegnek ajándékozta, illetve ezt közvetlenül megelőzően elkészítette Szórárd és Benedek legendáját, amely így az első, Magyarországon írott szentéletrajzzá vált. Feltűnő, hogy

Szent István ereklyetartó mellszobra
Székesfehérvárról

a két remete életírása már évtizedekkel 1083 előtt rendelkezésre állt.

Miért kérdőjelezhető meg, hogy valóban 1083-ban avatták őket szentté? Először is az 1083 táján keletkező nagyobbik Szent István-legendát a következőképpen ír róluk: „Egyikük, az András nevű, hitvallói érdemeért az anyagi kar tagjai közé vétetett, amint az Úr őrajta keresztül véghezvitt csodajelei tanúsítják, a másik pedig, Benedek, Krisztusért kiontott vére által nyerte el csodálatosképpen a koszorút.” Elképzelhetőnek tartom, hogy a legenda már a szentté avatott remetéről emlékezett meg ilyenformán, hiszen András-Szórárdról mint hitvallóról (*confessor*), Benedekről pedig mint vértanúról (*martyr*) szól, s ez a szentek két középkori alaptípusát jeleníti meg.

Szintén 1083-tól eltérő kanonizációs időpontot sejtet az is, hogy az 1092. évi szabolcsi zsinat egyedül az ő tiszteletüket nem rendeli el, miközben István király, Imre herceg és Gellért püspök ünnepét a hazai egyházban ezután lett kötelező megülni. Emellett a ma-

gyar történetírás egyik legkorábbi darabja, a valamelyik bencés apátságban vagy a fehérvári prépostságban vezetett ún. *Pozsonyi évkönyv* 1083-nál kizárólag István, Imre és Gellért szentté avatását jegyzi fel, a két zobori remetét nem írja. (Szent Lászlóhoz kapcsolja viszont kanonizációjukat a király 12–13. század fordulóján keletkezett szentlegendája, de ez a kútfő nem említi az 1083. évet!) Szentkultuszuk sohasem vált országossá, mindig a Felvidék nyugati részére (valamint Dél-Lengyelországra) korlátozódott, ami szintén az országos súlyú 1083. évi kanonizációtól eltérő időben bekövetkező szakrális cselekményt sejtet.

Természetesen nem tehető kérdéssé, hogy a két remete szentté avatása is valamikor a 11. század utolsó évtizedeiben történt meg, hiszen már egy 1092-ben keletkezett liturgikus könyv, a hagyományosan hahótinak (esetleg az újabb kutatások alapján dömösinek) nevezhető *Szent Margit-szakramentárium* tartalmaz hozzájuk intézett könyörgéseket. A fentiek értelmében azonban élhetünk a gyanúperrel: oltárra emelésük esetleg már 1083 előtt, talán Géza nyitrai hercegsége (1064–1074) vagy rövid királyi uralma (1074–1077) idején, illetve László 1083 előtti uralkodási időszakában történhetett meg.

Akár három, akár öt szenttel gyarapították is Szent László és a magyar püspökök 1083-ban a nyugati egyházat, az év mindenképpen szimbolikus jelentőségűvé vált a magyar történelemben – és különösen az egyháztörténelemben. A kései utókor számára a hazai világi hatalomgyakorlásban egy jó néhány évtizedig tartó konszolidációs szakasz elejét jelzi, a Magyar Királyság akkori lakói számára azonban elsősorban az egyházszervezés egyfajta lezárultát, a pogány múlt végleges maguk mögött hagyását jelképezte, és mint láthattuk, István király oltárra emelésével új uralkodó-szent-modell is keletkezett Európában. Kutatói szemmel pedig azt is igen lényegesnek kell mondanom, hogy a kanonizációkat övezően megszülető, történeti adatokat bőven elénk táró István- és Gellért-legendák a 11. századi magyar történelemlről való tudásunk legjavát tartalmazzák. ♦